

NINA • NIKU

FAKTA

Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen miljøvernforskning. Stiftelsen har ca. 225 ansatte (1998) og omfatter NINA - Norsk institutt for Naturforskning og NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning. FAKTA-ark gir populariserte sammendrag av publikasjoner fra stiftelsen.

Nr. 6 - 1999

Bemalte veggplanker fra Ål stavkirke:

Dekor fra 1200- og 1700-tallet konserververt

NIKU har konserververt dekoren på 19 planker fra Ål stavkirke, som ble revet i 1880. På 16 av plankene er dekoren fra ca. 1250, mens dekoren på de øvrige tre trolig er fra 1700-tallet.

PLANKENE ble gjenfunnet brukt som undergulv ved ombyggingen av Ål kirke i 1950-årene. Etter konservering i 1957 har de vært oppbevart under ugunstige klimatiske forhold i Ål kirke fram til 1995, da NIKUs konserveringsarbeid ble påbegynt.

I alle fall 16 av de 19 plankene som behandles i NIKUs prosjekt har stått på nord- og sydveggen i koret i stavkirken. Plankenes umalte side har vært en del av ytterveggen. Av dommedagsmotivet på nordveggen er 12 planker bevart.

Dekoren på plankene 1-16 er tredelt:

- et øvre hovedfelt med figurframstillinger
- en rankebord omtrent midt på
- et nedre felt med draperier
- umalt felt nederst på hver planke

På begge veggene er bakgrunnen rødbrun. De samme fargene er brukt. Dekoren på nord- og sydveggen er meget lik; kan det likevel være to forskjellige hender? Hovedforskjellen består i bruk av konturfarge på nord- og sydvegg, og at rankeborden er bredere og mer forseggjort på sydveggen.

På sydveggen er konturene gjennomført sorte, og det er benyttet pensel med stiv bust. Det er uten tvil brukt en annen pensel på sydveggen enn på nordveggen.

Øvre felt med figurer er 123 cm høyt på sydveggen, 138 cm på nordveggen. Høyden på rankeborden er 24 cm (syd) og 17 cm (nord). Høyden på draperifeltet er 85 (?) cm på sydveggen og 100-94 cm på nordveggen.

Av dommedagsmotivet på nordveggen i Ål stavkirke er 12 planker bevart. Planke nummer 12 har trolig stått på nordveggen, men er vanskelig å plassere i sammenheng med de øvrige 12 plankene. I sentrum av bildet har Kristus tronet. På planke 13 sees høyre del av den ovale glorien som har omsluttet ham. På Kristi venstre side er det rester av en engel. På hans høyre side, planke 7, troner Maria, og på hennes høyre side sees rester av seks tronende apostler (planke 4,5 og 6). Ved Maria og apostlene stiger de døde opp fra sine graver. På planke 2 sees opprinnelig malte draperier, som det er spor etter på flere av plankene.

Plankenes lengde varierer mellom 221 og 302 cm, bredden mellom 15 og 38 cm. Bildet er tatt etter behandlingen.

Detalj av planke nummer 4 som viser to av apostlene i dommedagsscenen på nordveggen. Treoverflaten er forholdsvis ujevn, og undertegningen for motivet, i form av innriss i treverket, sees tydelig. Lokalfargene er påført først, deretter er form og motiv laget ved hjelp av konturer. Det er ikke alltid samsvar mellom innriss og ferdig motiv. Arbeidet ser ut til å være utført av en rask og dreven maler.

Foto: ARVE KJERSHEIM, NIKU

Foto: ARVE KJERSHEIM, NIKU

Behandling

Treverk

Løse fliser og skjemmende sprekker som kunne føre til tap av originalmateriale, ble limt med Acronal 300 D eller Cascol 3304.

Tidkrevende konservering

Tidligere konservering med voks kompliserte konserveringen, og flere metoder og midler ble prøvet ut før beslutning ble tatt om konserveringsmetode og -middel.

Acronal 300 D i uforynnet form og fortynt med vann 1:3 ble valgt som middel til konserveringen. Fjerning av forsidebeskyttelse og deler av vokslaget måtte gjøres parallelt med konserveringen, som var meget tidkrevende og hele tiden måtte gjøres med bruk av binokular. Det foregikk en kontinuerlig utprøving og forbedring av metoden gjennom hele konserveringsprosessen i håp om å kunne forenkle metoden uten å tape kvalitet, for å spare tid og ressurser.

Renseeffekt

På bakgrunn av prosjektets begrensninger er det ikke utført andre restaureringstiltak enn fjerning av nedbrutt og omdannet voks på overflaten, både som en del av konserveringsprosessen og etter at løs maling var festet. Fjerningen gir en viss renseseffekt og en tilnærming til limfargens opprinnelige tørre overflatekarakter. Voksen ble fjernet med xylen. Skjemmende tidligere nummerering ble fjernet, men ytterligere rensing, retusjering eller fernisering er ikke foretatt.

Avtegnet på plastfolie

Dekoren fra nordveggen er avtegnet på plastfolie. Både den innrissede undertegningen og konturene i selve motivet er tegnet av. Undertegning og linjer i dekoren er med noen unntak tegnet på to separate folier. Undertegningene er tegnet med rødt, hovedmotivet med sort.

Denne dokumentasjonen har stor betydning for forståelsen av motivet, både på hver enkelt planke og motivet på nordveggen som helhet. Avtegningene på plastfolie er en primærdokumentasjon i målestokk 1:1 og arkiveres i Riksantikvarens arkiv.

Plankene er fotografert før og etter behandling, og det er tatt bilder i løpet av arbeidsprosessen.

Maleteknikk og pigmenter

Følgende beskrivelse er basert på betraktning av overflaten:

- Undertegning er gjort i form av innrissing av motivet. Dette er bare funnet på den øvre delen av dekoren, ikke på rankeborden og draperiet.
- Det er lagt opp en hvit undermaling før dekorlaget er påført. Denne fargen er stedvis synlig som en del av dekoren.
- Lokalfarger er lagt opp.
- Modelleringer er gjort i karnasjonen.
- Sorte og brune konturer er trukket for detaljering og formbeskrivelse.

Pigmenter

Fargeområdene er generelt forsøkt begrenset til ønsket del av motivet, men dette er ikke presist gjennomført. Det ser ut til at fargeholdningen har variert noe fra nordvegg til sydvegg.

Trolig har følgende pigmenter vært brukt:

- azuritt
- grønt kobberpigment (verdigris)
- auripigment
- sinober
- rød oker/jernoksidrød
- kritt
- blyhvitt (?)
- trekull?sort

Rødt dominerer

Rødt er den dominerende fargen. Den er i hovedsak brukt til klesdrakt. Gult og grønt har også preget draktene, men den grønne er stort sett forsvunnet, og den gule er bleket bort. Det er brukt forholdsvis lite blått. Karnasjonsfargen varierer fra planke til planke og innenfor hver planke. Den er forholdsvis frisk med rødlige modelleringer, særlig på halsen og som kinnroser. Den er også modellert med en lysere, mer rosa farge enn bunnfargen, og den er noen steder meget blek. Det er brukt både sort og rødbrun kontur. Den rødbrune konturen er dominerende på hodene i øvre del av nordveggs-motivet.

Bindemiddel

Det er usikkert hva bindemiddelet i malingen er. Når lim og voks/harpiks er fjernet, blir overflaten tørr og matt. Bindemiddelet er trolig vannbasert og kan være en blanding av egg- og collagenbasert lim. Det er lite aktuelt å analysere dette på bakgrunn av sekundær tilførsel av konserveringsmidler, som har endret malingens utseende og struktur, og derfor vanskeliggjør en analyse av bindemiddelet.

Den videre bevaringen

Ål stavkirkemuseum er bygget i 1990-årene som museum for å vise og magasinere det som er tilbake av Ål stavkirke. Museet varmes opp med termostatstyrte ovner.

Plankene holdes på plass i monterings-systemet blant annet ved hjelp av skumgummi. Systemet er avhengig av at skumgummien er fleksibel og yter motstand. Skumgummi vil over tid miste denne egenskapen. Dette er derfor monterings svake punkt, selv om det er brukt skumgummi av høy kvalitet. Skumgummien på baksiden av plankene må kontrolleres jevnlig og byttes ut når dette er nødvendig.

Andre tiltak

Det må monteres en sperre foran plankene.

Lysmengden som faller inn på plankene må begrenses. De små vinduene oppe på veggen bør tildekkes permanent, Vinduer nede bør tildekkes når rommet ikke er i bruk.

Alle ovner som er plassert i nærheten av monterte planker må flyttes.

For at utgangsdøren på samme vegg som de monterte plankene ikke skal «konkurrere» med de dekorerte plankene, bør døren males i veggfargen.

Det ble gitt råd om montering av plankene med dekor fra 1700-tallet. Disse ble montert på et senere tidspunkt.

Jevnlig kontroll

De dekorerte plankene bør jevnlig kontrolleres av malerikonservator, første gang i 1999. Dersom tilstanden da er bra, kan kontroll deretter gjøres for eksempel med tre års mellomrom.

Stoffet er hentet fra

NIKU Oppdragsmelding 076

Tone M. Olstad:

«Konservering av bemalte veggplanker fra Ål stavkirke, Buskerud.»